

kuinka paluumuuttojonossa seisovat itsekin täyttävät suomalaisviranomaisten odotukset muuttuen haastattelutilanteessa suomalaisemmiksi kuin ovatkaan.

Professori Jukka Korpelan artikkeli ”Maakuntahenki – eräs rasismin muoto” on *Monenkirjavan rasismin* suurimpia lukunautintoja. Se ei jätä karelianismi-karjalaisuudesta kiveä kiven päälle. Korpela rinnastaa Pohjois-Karjalan itsekehuisen, nostalgisen ja sisäänlämpiävän ilmapiirin keskiaikaisen pakotettuun yhteisöllisyyteen, missä kylänvanhin julistaa mitä mieltä ”me” olemme tuomiten yksinvaltaisesti poikkeavat. Maakuntahenkien yltiökarjalaisuus saa Korpelalta huutia muun muassa savolaisvastaisuudessaan, mutta ajatukset lentävät helposti myös rajan toiselle puolen, pohjoiskarjalaisten Venäjä-suhteeseen. Jää helposti miettimään olisiko Joensuun skini-ilmion syytä etsittävä paitsi pidemmästä historiasta, rajaseudun problematiikasta, yhteiskunnallisesta murroksesta – myös siitä alkeellisesta maakuntauhosta ja naiivin asenteellisesta kirjoittelusta, mitä paikallislehdet ovat 1990-luvulla harjoittaneet – ja harjoittavat yhä (ks. esim. sanomalehti *Karjalaisen* pääkirjoitus 28.9.2003 – ”Karjalan elämä ei voi roikkua vuodesta toiseen Suomen varassa”).

Paitsi ”neekerit”, ”ryssät” ja ”savolaiset”, myös muualta Joensuuhun muuttaneet ”junantuomat” ovat usein saaneet kuulla kunniansa paikallismediassa arvostellessaan pohjoiskarjalaista elämäntapaa, poliittista päätöksentekoa, sisäpiireissä sovitut kunnallispoliittisia ratkaisuja tai talouselämän ylivaltaa. Juuri tällaisessa yksiuolotteisessa sensuuri-ilmapiirissähän muhivat ennakkoluulot, kytävät arkipäivän rasismin monet muodot.

Monenkirjavan rasismi on nimensä mukaisesti moniulotteinen kirja. Se puuttuu myös muodikkaaseen monikulttuurisuuden problematiikkaan, josta Jari Kupiaisella on kirjan loppupuolella painavinta sanottavaa. Kupiaisen ”Mikä monikulttuurisuus?” -artikkeli kyseenalaistaa muun muassa suvaitsevaisuuden vaatimukset, joiden takaa nousee esiin eurooppalaisen ”suvaitsejan” herrasenne muualta tullutta ”suvaittavaa” kohtaan. Aito yhteisymmärrys on jotakin muuta, tasa-vertaisempaa. Toiselta oppimi-

nen – kykyä muuttaa omaa ajattelua. Mielenkiintoinen on myös Kupiaisen (Ulf Hannerzin mukaan) esittämä kulttuurisen kreolisoitumisen käsite, jossa uusi kulttuurinen ilmiö syntyy globalisoituvassa maailmassa lokaalitasolla, aitona sekoituksena omaa ja vierasta. Se ei enää palaudu kumpaankaan, sitä ei voi enää jäljittää herra ja orja-akselilla. Sille rasistinen tulkinta muuttuu äärimmäisen vieraaksi ja vastenmieliseksi.

Pentti Stranius

Venäjän geopolitiikkaa 2000-luvulla

Alpo Juntunen: *Itään vai länteen? Venäjän vaihtoehdot. Ajatuskirjat / Gummerus, 2003. 347 s.*

Raamattu tai Danten *Jumalainen näytelmä* ovat joskus olleet yleisesti hyväksytyjä kuvauksia ympäröivästä maailmasta, sen synnystä ja nykyisestä morfologiasta. Tutkimukseen perustuvan tiedon kehittyessä teosten käyttötarkoitus on muuttunut eikä niitä enää pidetä kuvauksina maailmasta. Sen sijaan teoksille on toki jäänyt muita arvoja ja käyttötarkoituksia. Maantiede on ollut ja on keskeisellä sijalla, kun eri sukupolvet eri maissa ovat muodostaneet käsitystään maailmasta ja oman maansa paikasta maailmassa. Myös Venäjällä maan karttakuva nousi keskeiseen osaan Venäjän aatteen etsinnöissä 1990-luvulla. Suurten mittakaavojen karttakuviin näkemyksensä perustava klassinen geopolitiikka nousi Venäjällä hyvin suosituksi ja geopolitiikan käsitteitä käyttäen on käyty vilkasta yhteiskunnallista keskustelua Venäjän kansainvälisestä asemasta. Muodostettiinpa duumaan geopolitiikan valiokuntakin.

Geopolitiikan ympärillä ja käsittein käydystä keskustelusta on Suomeen kantautunut vain satunnaisia kaikuja ja lähinnä silloin, kun keskustelu on koskettanut Suomen asemaa. Maanpuolustuskorkeakoulun Strategian laitoksen erikoistutkija Alpo Juntusen tuore kirja määrittää puutteen korjaamisen tehtäväkseen. Venäläinen geopolitiikka keskustelu tuodaan suomalaisten lukijoiden ja Maanpuolustuskorkeakoulun opiskelijoiden (teosta käytetään oppikirjana) ulottuville.

Ensi lehdillä lukijalle tehdään selväksi, että tutkimuskohde ”tuntee pakkasen ja helteen sekä raudan että veren, eikä niihin arvoihin pidä sekoittaa teleologisia kuvitelmia ikuista rauhaa rakentavasta geopolitiikasta”. Tätä linjaa tukien lähteissä korostuvat venäläiset lähteet, koska tekijän mukaan vain niiden avulla löytyy venäläisen geopolitiikan linja ja kehitys, joiden tutkimus on työn tarkoituksena.

Kirjan alussa esitellään lyhyesti klassista geopolitiikkaa ja sen rantautumista osaksi Venäjän aatteen pohdintaa ja aatehistoriaa. Sen jälkeen syvennyttään geopo-

liitikkaan osana 1990-luvun yhteiskunnallista keskustelua. Juntunen erottaa tieteellisen geopolitiikan ja poliitikkojen aktiivisuuden geopolitiikkoina ja pamflettinikkareina. Mistään selvästä jaosta ei kuitenkaan mielestäni ole ollut kyse. Pikemminkin geopolitiikan otsikon alla käyty keskustelu on Venäjällä muodostanut janan, jonka toisessa päässä on ollut länessäkin hyväksytyistä tieteen ja tutkimuksen lähtökohdista käsin tehty geopolitiikan tutkimus ja toisessa päässä tarkoitushakuiset ja utopistiset kirjoitukset, joissa on käytetty geopolitiikan käsitteitä. Tämä osoittautuu kirjan kuluessa ongelmaksi, koska suuresta osaa siteeratuista lähteistä ei ainakaan keskivertolukija voine päätellä, mihin kohtaan janaa käsitys sijoittuu. Kaikki tutkijoiden Venäjälä(kään) julkaisema ei täytä tutkimuksen kriteerejä.

Geopolitiikan yleisen esittelyn jälkeen esitellään venäläisen geopolitiikan näkökulmaa itse Venäjän ja sitä ympäröivien maiden ja alueiden kansainvälispoliittisiin asetelmiin. Venäjällä on ympärillään niin monta valtiota ja aluetta, että samalla tulee käsiteltyä suuri osa maailmanpolitiikan polttopisteistä. Rengasmatka alkaa Itämereltä, josta siirtyään Eurooppa-suhteiden, Ukrainan, Valko-Venäjän ja Moldovan kautta Kaukasiaan, Keski-Aasiaan ja lopuksi Kiinaan ja Japaniin. Kaukasian ja Keski-Aasian asetelmat saavat oikeutetusti suhteellisen paljon huomiota. Sekä Keski-Aasian että Kaukasian tilanteissa hiilivedyt ja niiden kuljetusreitit ovat keskeisessä asemassa.

Venäjän geopolitiikan suurta linjaa rakennetaan siteeraten eri tutkijoiden julkaisuja. Julkaisujen valintaperusteita ei kerrota, mikä on hieman harmillista, koska niiden sijoittuminen tutkimus-utopia-janalla on niiden informaatio-

arvon kannalta ratkaisevaa. Lisäksi klassisen geopolitiikan ja uuseuraasialaisuuden käsitteisiin analyttisen kriittisesti suhtautuvien ja länessäkin tunnustettujen tutkijoiden julkaisut sivuutetaan melko huomaamattomasti. Kirjan päättää lyhyt luku Venäjistä uudessa maailmanyhteisössä. Se on kirjan parasta antia. Kyseinen luku voisi olla hyvä lukea ihan alkuunkin, koska vastase tavallaan haastaa venäläistä geopolitiikkaa ajattelua.

Vastaavaa haastamista ja analyysia olisi voinut olla enemmän pitkien tekstiä, koska nyt tekijä päästää siteerattujen tutkijoiden lausuntojen ja julkaisujen epäloogisuudet ja paikoin varsin heppoisesti perustellut näkemykset ja hahmotelmat aivan liian helpolla. Tekijä kritisoi niin sanottua uutta geopolitiikkaa kuvittelusta ja ikuisen rauhan rakentamisesta, mutta päästää klassisen geopolitiikan käsitteitä käyttävät, mutta tutkimuksen sijaan lähinnä mielikuviin nojaavat voimapolitiittiset lausunnot liian helpolla ja liian vähin kommentein. Paikoin tekijä tulkitsee täysin oikeutetusti julkaisut utopioiksi, mutta monta kritiikkiä ansaitsevaa julkaisua jää vähille kommentoille.

Teoksesta välittyvä erinomainen kuva geopolitiikan käsitteen jäsennellyistä uhkakuvista, joiden kautta Venäjä on hahmottanut paikkaansa maailmassa. On hiukan ironista, että tekijä sivuuttaa vieroksumansa kriittisen geopolitiikan mielikuviin perustuvana, mutta ei juuri aseta käytettyjen lähteiden taustana olevia oletuksia ja mielikuvia nykyisten kansainvälisten suhteiden luonteesta kyseenalaiseksi. Ainakin niiden arvo *maantieteellisinä* tutkimuksina on vahvasti kyseenalaistettu (ks. esim. Kolosov 2000).

Kirjasta välittyvä erittäin havainnollinen käsitys venäläisestä geopolitiikasta ajattelusta, joka siis nojautuu klassiseen geopolitiikkaan, jossa puolestaan valtioiden voima liittyy melko suoraviivaisesti niiden pinta-alaan. Maailmanpolitiikka nähdään nollasumma-pelinä, jossa alue on joko omaa tai vierasta, hallinnassa tai ei. Kärjistäen voidaan sanoa, että tässä ajattelussa alueen vakaus ja sen kuuluminen Venäjän kontrolliin ovat synonyymejä, ja vakaus tarkoittaa joko Venäjän joukkoja tai ystävällismielistä hallitusta. Kuinka helppoa olisi argumentoida lähes täysin päinvastaista. Suomen ja Venäjän raja on Venäjän vakain raja, vaikka Suomi ei mihinkään Venäjän etupiiriin kuulukaan. Parhaat hallitukset ovat ystävällismielisiä moniin ja parhaimmillaan kaikkiin suuntiin. Alue, jossa tällä hetkellä on eniten venäläisiä joukkoja, on myös epävakain. On erittäin arvokasta, että geopolitiikan näkemystä Venäjän kansainvälisestä asemasta on tuotu suomalaisen lukijan ulottuville helppolukuisena ja sujuvana esityksenä, mutta kirja jättää pääosin lukijan pääteltäväksi, kuinka kattava ja realistinen kuva Venäjän kansainvälisestä asemasta muodostuu, ja mikä on siteerattujen julkaisujen arvo tutkimuksina.

Myös tietyn maantieteellisen determinismin ympärille olisin kaivannut lisää pohdintaa. Kumpi esimerkiksi on ollut ensin: itsevaltainen hallinto vai kylmä ilmasto? Pitää muistaa, että keskilämpötilaltaan kylmät alueet ovat kyllä kuuluneet Venäjälle vuosisatoja, mutta asutus on laajemmassa määrin levinnyt näille vasta viimeisen sadan vuoden aikana ja itsevaltius on peräisin vieläkin kauempaa. Eikä asutus olisi levinnyt samalla tavalla ilman itsevaltaista ja totalitaristista järjestelmää. Vähänkin pitemmälle menevä maantieteellinen tutkimus ja ajattelu haastavat sekä klassisen geopolitiikan että siihen liittyvän maantieteellisen determinismin helposti. Miksi etelä-

semmät neuvostotasavallat ovat vielä vähemmän demokraattisia kuin Venäjä? Satojen vuosien yhteisen historian Venäjän kanssa jakava slaavilainen, mutta eteläisempi Ukraina näyttää demokration näkökulmasta vielä synkemmältä kuin Venäjä, vaikka etäisyydet ja muut maantieteen asettamat reunaehdot eivät ole läheskään Venäjän luokkaa.

En suinkaan kritisoi Juntusen luomaa kuvaa geopolitiikasta Venäjällä tai venäläisen geopolitiikan ajatusrakennelmista sinänsä. Kirjasta välittyvä kuva on mielestäni havainnollinen ja oikea, ja se oli aikakin tuoda suomalaisten lukijoiden ulottuville. Kirjasta ei kuitenkaan välity pyrkimys analysoida venäläistä geopolitiikka ajattelua aivan loppuun asti. Miksi juuri klassinen geopolitiikka ja varsinkin ydinmaateoria nousivat pääosaan 1990-luvulla? Geopolitiikka/poliittinen maantiede tieteenä on ydinmaateorian jälkeisinä vuosikymmeninä lännessä tehnyt paljon muutakin ja haastanut vanhoja käsityksiä. Venäjällä otettiin käyttöön geopolitiikan perinnöstä omiin tarkoituksiin parhaiten sopiva. Millaisiin johtopäätöksiin päädyttiisiin toisten tutkimusten maailmankuviin nojautuen? Geopolitiikasta ja karttakuvasta on ammennettu helppoja vastauksia vaikeisiin kysymyksiin.

Klassisen geopolitiikan karttakuviin ja käsitteisiin nojautuneiden tutkimusten, muiden julkaisujen ja käsitysten Venäjällä 1990-luvulla saavuttamassa suosiossa ei sinänsä ole mitään ihmeteltävää. Lähtiessään hahmotamaan aatettaan 1990-luvulla Venäjä oli pahasti hukassa ja oli tietysti tärkeää päästä nopeasti takaisin kartalle. Ja kartallahan Venäjä näyttää suurelta ja mahtavalta. Geopolitiikka saavutti suosiot verraten helposti. Luulisin, että geopolitiikka havainnollistaa hyvin myös muiden tieteenalo-

jen ongelmia Venäjällä. Läntistä keskustelua tunnetaan huonosti ja venäläiset julkaisevat lännessä melko vähän. Tiedeyhteisö eristyy muusta maailmasta ja aikaisemmasta tutkimuksesta voidaan valikoida yhteiskunnalliseen keskusteluun omiin tavoitteisiin parhaiten sopivat näkemykset, vaikka ne olisi muualla kumottu aikojen sitten. Mitä voimakkaampi on yhteiskunnallisessa keskustelussa niiden ääni, jotka klassiseen geopolitiikkaan ajatuksensa perustaen näkevät kansainväliset suhteet nollasummapelinä, sitä vaikeammalta näyttää Venäjän integroituminen ympäröivään maailmaan, minkä Juntunenkin näkee Venäjän ongelmien ratkaisuksi.

Geopolitiikan vahvuus yhteiskunnallisessa keskustelussa on vahinko. Toivoa sopii, että valtaosa Juntusen käyttämistä klassisen geopolitiikan näkemyksistä ammentavista lähteistä siirtyy vähitellen jumalaisten näytelmien ja Raamatun joukkoon ja osaksi Venäjän aatehistorian traditioita menettäen arvonsa ympäröivän maailman analyyttisinä kuvaajina. Mutta niin kauan kuin ne ovat vakava osa yhteiskunnal-

lista keskustelua, ne kannattaa ja pitää tuntea. Tässä on Juntusen kirjan kiistaton arvo. Geopolitiikka muovasi Venäjän aatehistoriaa 1990-luvulla eikä sitä voi sivuuttaa Venäjän kansainvälisen roolin määrittäjänä, vaikka karttakuvan nojautuminen on lähinnä haitannut Venäjän kansainvälistä kehitystä. Toivoa vain sopii, että myös geopolitiikan ja poliittisen maantieteen uudemmat saavutukset nousevat joskus vastaavaan asemaan Venäjän aatteen määrittelyssä. Kirja onnistuu hyvin tavoitteessaan tuoda lukijan ulottuville venäläisen geopiittinen ajattelu, mutta jättää osittain lukijan tehtäväksi päätellä, mikä arvo tällä geopolitiikalla on etenkin tutkimuksena, ja välittykö sen kautta tyhjentävä kuva Venäjän kansainvälisestä asemasta niin kuin Venäjällä laajasti käsitetään.

Viittaus:

Kolosoov, Vladimir (red.) (2000), *Geopolitiitšeskoje položenie Rossii: predstavlenije i realnost*. Moskva: Institut Geografii RAN/Art-Kurer.

Antti Helanterä

Vastavirtaan valtavirrassa: näkökulmia Pietariin

Mikko Keinonen (toim.): Näkymätön Venäjä. Kirjoituksia Pietarista. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos ja TOK Clinus, 2003. 229 s.

Näkymätön Venäjä koostuu Tampereen yliopiston tiedotusopin opiskelijoiden kirjoittamista Pietaria käsittelevistä artikkeleista, jotka syntyivät tiedotusopin laitoksen järjestämän samanimisen kurssin tuloksena. Kirja sisältää seitsemän osiota, joissa luodaan katsaus ympäristö- ja

muuhun järjestötoimintaan, etnisien vähemmistöjen asemaan, venäläiseen arkeen (tarkoituksella kokoelman suppein osio), internetiin, kuvataiteeseen, elokuvaan ja populaarimusiikkiin. Valtaosa kirjaan kootuista artikkeleista on ilmestynyt aiemmin eri suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä.

Kirjan nimi *Näkymätön Venäjä* viittaa sen tavoitteeseen nostaa esille Venäjältä sellaisia aiheita, jotka usein jäävät valtavirtamediassa huomiotta. Nimi herättää myös toiveen siitä, että nyt